

ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ КОРУПЦІЇ ТА КОРУПЦІЙНИХ ЗЛОЧИНІВ

МУЗИЧУК Олександр Миколайович - доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, проректор Харківського національного університету внутрішніх справ

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0001-8367-2504>

ЛУК'ЯНЕНКО Сергій Вікторович - кандидат юридичних наук

ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-9760-1367>

УДК 343.9

DOI 10.32782/EP.2023.2.27

У статті, спираючись на аналіз наукових поглядів вчених та норм чинного законодавства, запропоновано авторське визначення поняття корупції. Акцентовано увагу на особливій небезпечності корупції, як соціально-економічного явища. Запропоновано авторське визначення поняття корупційного злочину, на основі чого виокремлено його найбільш характерні ознаки.

Ключові слова: корупція, кримінальне правопорушення, посадова особа, злочин, корупційні злочини, Кримінальний кодекс, кримінальне законодавство.

Постановка проблеми

Корупція виступає однією з головних перешкод демократичному розвитку України. На рівні держави корупція уповільнює перетворення у суспільстві, блокує цілі напрямки реформування сфер економіки, політики, освіти та науки. В умовах воєнного стану корупція виступає суттєвим викликом для сфери національної безпеки, знижує обороноздатність країни. Корупція – це серйозна перешкода здоровому розвитку суспільства, і подолання її потребує концентрації зусиль науковців, політиків і всієї громадськості з метою вироблення ефективної програми протидії. Ефективна боротьба з корупцією на всіх рівнях суспільно-політичного життя неможлива без дослідження її сутності

та основних чинників, що сприяють її виникненню [1, с.15].

Стан дослідження проблеми

Проблема корупції та корупційних злочинів неодноразово ставала предметом досліджень багатьох науковців, зокрема їй приділяли увагу: В.Д. Гвоздецький, Л.І. Каленіченко, М.І. Мельник, А.В. Мовчан, Ю.В. Нікітіна, Т.П. Попченко, О.В. Ткаченко, Л.С. Сміян, В.М. Трепак та багато інших. Наголошуючи на суттєвій ролі досліджень вказаних науковців у доктринальному осмисленні явища корупції, у науковій літературі до сих пір спірним залишається підхід до визначення поняття та характерних ознак корупції та корупційних злочинів.

Мета і завдання дослідження

Мета статті полягає у тому щоб, сформулювати авторське бачення поняття корупції та корупційних злочинів, а також виокремити їх основні ознаки. Досягненню вказаної мети сприятиме вирішення комплексу завдань: здійснити аналіз наукових поглядів вчених стосовно тлумачення поняття «корупція», узагальнити теоретичні підходи щодо визначення корупційних злочинів, сформулювати авторське бачення вищевказаних категорій.

Наукова новизна дослідження полягає у тому, що в роботі було сформоване авторське бачення корупції та корупційних злочинів, а також на основі аналізу досліджень провідних науковців визначено їх основні ознаки, сформовано принципово нові напрямки подальших міждисциплінарних досліджень даної проблематики.

Виклад основного матеріалу

Корупція є досить складним соціальним феноменом. Її витоки сягають часів виокремлення особливих прошарків, каст населення, наділених владою над іншими людьми. З розвитком інституту «держави», ускладненням функціонування державного апарату корупція набувала принципово нових рис, поширюючись на все нові сфери життєдіяльності суспільства.

Для того ж, щоб осмислити сутність корупції у сучасній українській науці, необхідно звернутися до аналізу поглядів окремих науковців.

С.С. Рогольський пропонує термін «корупція» визначити як незаконне прийняття майнових та немайнових послуг, благ і переваг особами, що уповноважені на виконання державних функцій, або особами, що відповідно до закону прирівнюються до них, з використанням свого правового статусу та пов'язаних з ним можливостей, а також підкуп зазначених осіб шляхом незаконного надання їм фізичними та уповноваженими представниками юридичних осіб цих благ, послуг та переваг з метою отримання від осіб, уповноважених на виконання державних функцій, або осіб, що прирівнюються до них, певних привілеїв [1, с.10; 2, с.20].

Аналізуючи вищезгадане визначення дослідника, ми зауважимо, що корупцію як явище доречніше розглядати не лише через конкретну дію (наприклад, «прийняття» у наведеному визначенні), а й через комплекс таких дій, при чому як окремої

особи, так і груп осіб. Окремі члени таких груп у сучасних умовах можуть об'єктивно не знати один одного, займатися різною діяльністю, між ними може бути значна відстань – це все характеризує поняття корупційних схем. При цьому сукупність таких схем формує корупційні середовища на рівні окремих підприємств, установ, організацій або навіть цілих сфер економіки, самі умови функціонування яких тісно пов'язані з вбудовуванням в них корупційних схем.

Розглядаючи явище корупції на рівні організацій, зауважимо, що корупція може мати свій вияв і у діяльності осіб, які безпосередньо не отримували послуги чи певні блага для себе, але внаслідок виконання своїх прямих функціональних обов'язків у корупційному середовищі забезпечують облік, систематизацію, впровадження в життя тих привілеїв, які лежать в основі корупційних дій.

В.Д. Гвоздецький зазначає, що корупція — це складне і багатоаспектне (правове, економічне, політичне, морально-психологічне) соціальне явище. Соціальна сутність корупції, на переконання автора, проявляється в тому, що вона: має соціальну обумовленість (є продуктом соціального життя); має свою соціальну ціну, яку платить суспільство за існування корупції, істотно впливає на найважливіші соціальні процеси; має історичні витоки і глобальний характер, є правовим, економічним, політичним, психологічним і моральним явищем; має властивість пристосовуватися до соціальних реалій, постійно видозмінюватися [3, с.139].

Наголошуємо на принциповій важливості виокремлення автором морально-психологічної сутності явища корупції та його соціальної обумовленості. Саме тому в науковій думці необхідно враховувати внутрішню сутність корупції, яка, на нашу думку, лежить у вимірі виховання, освіти, в тому числі правової освіти. Важливим у

цьому контексті є і формування психологічних рис особистості, що передбачають нульову толерантність до корупційних проявів. Водночас треба бути свідомими того, що корупція також є продуктом соціального життя, її сутність розкривається не лише в діях окремого індивіда, функціонуванні окремої організації, але й і у їх стійких комплексах.

Таким чином, аналізуючи наявні у нас погляди, можемо виділити характерні риси корупції як соціального явища в контексті її міждисциплінарного розуміння.

1. Урахування при розгляді сутності корупції морально-етичних, дисциплінарних, адміністративних і кримінальних її виявів. Важливо науково осмислювати певні «тертя», невідповідності між усіма наведеними виявами, урегулювати їх на рівні нормативно-правових актів та управлінських рішень.

2. Досліджувати формування культури неприйняття корупції, виділяти складники такої культури шляхом проведення соціологічних, філософських, правових та міждисциплінарних досліджень.

Таким чином, корупція представляє собою зловживання посадовими особами своїм становищем у цілях отримання особистої вигоди або вигоди для свого оточення за рахунок підкупу, вимагання хабарів, використання владних повноважень та інших дій, що порушують етичні та законні норми. Корупція може проявлятися у різних галузях суспільного життя, включаючи політику, бізнес, правоохоронну діяльність, судову систему, медицину, освіту, будівництво та інші. Корупція є загрозою для демократії, прав людини, економічного зростання та розвитку суспільства в цілому.

За вчинення корупційних дій особу може бути притягнуто до відповідальності, зокрема, кримінальної. Зауважимо, що у кримінально-правовій доктрині з огляду на підслідність даної категорії криміналь-

них правопорушень доцільно вести мову саме про «корупційний злочин», а не про «корупційне правопорушення» чи «корупційний кримінальний проступок».

Наведемо приклади корупційних злочинів, які згідно з Кримінальним кодексом України є кримінально караними: привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (ст. 191); нецільове використання бюджетних коштів, здійснення видатків бюджету чи надання кредитів із бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням (ст. 210) – дане кримінальне правопорушення потребує в умовах воєнного стану окремого осмислення з урахуванням послаблення процедур громадського контролю за сферою закупівель; викрадення, привласнення, вимагання вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин чи радіоактивних матеріалів або заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживанням службовим становищем (ст. 262), що є особливо характерним для режиму воєнного стану; викрадення, привласнення, вимагання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів чи заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем (ст. 308); зловживання владою або службовим становищем (ст. 364), яке в умовах воєнного стану можливе у зв'язку з розширенням повноважень окремих органів державної влади та послаблення контролю за їх діяльністю та звітністю та інші кримінальні правопорушення [4].

Зауважимо, що термін «корупційний злочин» закріплений на рівні міжнародних конвенцій. Даний термін вживається у Конвенції про кримінальну відповідальність за корупцію, прийнятій 4 листопада 1998 р. у Страсбурзі. Акцентуємо увагу на важливості закріплення на міжнародному рівні даної категорії правопорушень з метою узгодження національних правових

систем, у які часто влітаються окремі корупційні елементи, перешкоджаючи ефективним демократичним перетворенням.

Відмітимо, що корупційними злочинами відповідно до Конвенції ООН проти корупції від 31 жовтня 2003 р. є: 1) підкуп національних державних посадових осіб; 2) підкуп іноземних державних посадових осіб і посадових осіб міжурядових організацій; 3) розкрадання, неправомірне привласнення або інше нецільове використання майна державною посадовою особою; 4) зловживання впливом; 5) зловживання службовим становищем; 6) незаконне збагачення; 7) підкуп у приватному секторі; 8) розкрадання майна в приватному секторі; 9) відмивання доходів, здобутих злочинним шляхом [5].

Висновки

Проведене наукове дослідження дає змогу виокремити наступні ключові ознаки корупційного злочину:

- особлива суспільна небезпечність, яка відрізняє корупційні злочини від інших корупційних правопорушень, адже завжди створює загрозу заподіяння істотної шкоди фізичним та/або юридичним особам, а також суспільству та державі в цілому;

- порядок притягнення до відповідальності за вчинення корупційних злочинів регулюється Кримінальним кодексом України;

- корупційному злочину характерні усі ознаки корупції, які окреслені у статті 1 Закону України «Про запобігання корупції»;

- корупційний злочин може вчинятися виключно посадовою особою, яка наділена владними повноваженнями, та пе-

редбачає використання свого службового становища;

- виключно умисна форма вини, однак при цьому ставлення до наслідків може виражатися як у формі умислу, так і в формі необережності.

Таким чином, корупційний злочин – це порушення правил та норм кримінального законодавства, що регулюють питання діяльності влади, які мають на меті отримання неправомірної вигоди. Корупційні злочини можуть включати в себе дії, що спрямовані на незаконне отримання грошових коштів, матеріальних благ або інших форм привілеїв.

Література

1. Рогульський С. С. Адміністративно-правові заходи боротьби з корупцією в Україні: автореферат дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2005. 19 с.

2. Ткаченко О.В. Адміністративно-правові засади протидії корупції в органах внутрішніх справ : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2008. 208 с.

3. Гвоздецький В. Д. Корупція як соціальне, психологічне і моральне явище. *Актуальні проблеми держави і права*. 2012. Вип. 63. С. 139-145.

4. Кримінальний кодекс України №270-VI від 15.04.2008, №2617-VIII від 22.11.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення 02.05.2023).

5. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції : від. 31.10.2003 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16#Text(дата звернення 07.05.2023).

АНОТАЦІЯ

Відмічено, що корупція являє собою зловживання посадовими особами своїм становищем у цілях отримання особистої вигоди або вигоди для свого оточення за рахунок підкупу, вимагання хабарів, використання владних повноважень та інших дій, що порушують етичні та законні норми. Корупція може проявлятися у різних галузях суспільного життя, включаючи політику, бізнес, правоохоронну діяльність, судову систему, медицину, освіту, будівництво та інші. Корупція є загрозою для демократії, прав людини, економічного зростання та розвитку суспільства в цілому.

Наголошено, що корупційний злочин – це порушення правил та норм кримінального законодавства, що регулюють питання діяльності влади, які мають на меті отримання неправомірної вигоди. Корупційні злочини можуть включати в себе дії, що спрямовані на незаконне отримання грошових коштів, матеріальних благ або інших форм вигоди.

Виокремлено наступні ключові ознаки корупційного злочину: особлива суспільна небезпечність, яка відрізняє корупційні злочини від інших корупційних правопорушень, адже завжди створює загрозу заподіяння істотної шкоди фізичним та/або юридичним особам, а також суспільству та державу в цілому; порядок притягнення до відповідальності за вчинення корупційних злочинів регулюється Кримінальним кодексом України; корупційному злочину характерні усі ознаки корупції, які окреслені у статті 1 Закону України «Про запобігання корупції»; корупційний злочин може вчинятися виключно посадовою особою, яка наділена владними повноваженнями, та передбачає використання свого службового становища; виключно умисна форма вини, однак при цьому ставлення до наслідків може виражатися як у формі умислу, так і в формі необережності.

Ключові слова: корупція, кримінальне правопорушення, посадова особа, злочин, корупційні злочини, Кримінальний кодекс, кримінальне законодавство.

SUMMARY

It was noted that corruption is the abuse by officials of their position in order to obtain personal benefit or benefit for their environment through bribery, extortion of bribes, use of power and other actions that violate ethical and legal norms. Corruption can manifest itself in various spheres of public life, including politics, business, law enforcement, the judicial system, medicine, education, construction, and others. Corruption is a threat to democracy, human rights, economic growth and development of society as a whole.

It was emphasized that the crime of corruption is a violation of the rules and norms of criminal legislation that regulate issues of government activity, which are aimed at obtaining an illegal benefit. Corruption crimes may include actions aimed at illegally obtaining money, material goods or other forms of benefit.

The following key features of a corruption crime are highlighted: special public danger, which distinguishes corruption crimes from other corruption offenses, because it always creates a threat of significant harm to individuals and/or legal entities, as well as to society and the state as a whole; the procedure for prosecution for committing corruption crimes is regulated by the Criminal Code of Ukraine; a corruption crime is characterized by all the signs of corruption outlined in Article 1 of the Law of Ukraine "On Prevention of Corruption"; the crime of corruption can be committed exclusively by an official who is endowed with powerful powers and involves the use of his official position; an exclusively intentional form of guilt, however, the attitude to the consequences can be expressed both in the form of intent and in the form of carelessness.

Key words: corruption, criminal offense, official, crime, corruption crimes, Criminal Code, criminal legislation.